

Deel I. Een algemene inleiding op de Oudtestamentische tekst.

Hoofdstuk 1. De tekst.

Codex Leningradensis. Bij mijn studie ga ik uit van de Hebreeuwse tekst uit de zogenaamde Codex Leningradensis, een handschrift in Leningrad en die teruggaat op een zeer oude tekst, die waarschijnlijk geschreven is door Jakob ben Samuël, een rabbijn uit Caïro. Deze geef ik ongevocaliseerd weer, dat wil zeggen, zonder de door de Masoreten opgestelde vocaaltekens; zeg maar: een soort klinkers zodat de lezer weet hoe hij het betreffende woord moet lezen. Deze Hebreeuwse tekst is de zogenaamde Masoretische tekst, waarover later meer.

Door mij is de Biblia Hebraica gebruikt, uitgegeven door Prof. Kittel, Stuttgart, 1937, zevende druk. Deze is voorzien van een zogenoemd tekstkritisch apparaat dat ik bij elk vers raadpleeg. Vanzelfsprekend noem ik ook de zogenaamde tekstgetuigen die soms een ander licht werpen op de Hebreeuwse tekst. Later meer hierover. Wanneer ik een Nederlandse vertaling citeer, doe ik dat in de Statenvertaling.

Waarom de Codex Leningradensis? Een codex is de vorm van een boek in de Oudheid. De Codex Leningradensis is een handschrift van het hele Oude Testament, vervaardigd door Ahron ben Moshe ben Asjer in 1008-1009 na Christus. Abraham Firkowitsj ontdekte dit handschrift en bracht het in 1839 naar Odessa. Zoals gezegd, bevindt deze codex zich thans in Leningrad. Firkowitsj heeft deze gevonden in een zogenaamde geniza van de synagoge in Caïro.

Een geniza is een bewaarplaats van handschriften die in de eredienst niet meer gebruikt worden; een soort rommelkamer. Wat men in zo'n geniza vindt, is soms voor de bestudering van de Hebreeuwse tekst van het grootste belang. Dat is ook de verklaring waarom een handschrift uit de elfde eeuw na Christus voor nu van groot belang is. Deze rommelkamer behoorde tot de Karaïtische synagoge van Caïro en was oorspronkelijk de oude christelijke Kerk van St. Michaël, die in 882 na Christus aan de joden is verkocht. In 1890 is de synagoge herbouwd. De bekende christen-jood, Adolph Saphir, heeft hier in 1864 vertoefd en in deze geniza een onderzoek ingesteld.

Abraham ben Samuël Firkowitsj, een jood, werd in oktober 1785 te Luzk in Wolhynië geboren en is bekend geworden als een ijverig speurder naar oude Hebreeuwse handschriften maar helaas ook als een oplichter en vervalser want hij vroeg veel geld voor de door hem gevonden geschriften. Hij was een Karaïet die zich er niet voor schaamde om, eufemistisch gezegd, de waarheid geweld aan te doen. Firkowitsj is gestorven te Chufut-Kale op 7 juni 1874, bijna 89 jaar oud.

De Karaïeten behoren binnen het Jodendom tot een sekte, die met verwerping van alle traditie alleen het joodse Oude Testament als canoniek erkent. Stichter is Anan ben David, ongeveer 760 na Christus, die uit rancune de gehoorzaamheid aan de Talmoed had opgezegd. De Karaïeten houden alleen voor geloof en leven normatief wat door nauwkeurige verklaring uit de Heilige Schrift afgeleid is en verwerpen daarom ook alle rabbijnse tradities. In hun godsdienst neemt de prediking de eerste plaats in. Hun geloofsbelijdenis bestaat uit tien artikelen over het geloof in God, de Schepper van alle dingen Die Zich door de profeten heeft geopenbaard. Er zal eens een dag des oordeels komen waarbij de doden zullen worden opgewekt. Ook zal er een vergelding zijn naar onze werken. Eens zal God de Messias zenden.

Ik noemde de Talmoed. Letterlijk betekent "Talmoed": "studie" of "onderwijs". Het is de naam van het grootste godsdienstige werk van de joden en bevat naast godsdienstige beschouwingen ook allerlei uitspraken over filosofie, geneeskunde, rechtsleer, grammatica, sterrenkunde, en nog veel meer. De Talmoed is de weerslag van vijf eeuwen van joodse geleerdheid vanaf de tweede eeuw na Christus en vormt de voornaamste geestelijke voedingsbron van het joodse volk.

Traditie. Traditie behoort bij de tekst van het Oude Testament. Ik maak gebruik van verschillende studieboeken die ik op de universiteit heb bestudeerd¹. Achtereenvolgens komt de taal, het schrift, schrijfmateriaal, rol en codex, schrijfgereedschap en de schrijver aan de orde. Want het

---

¹ Boeken zoals: Dr. E. Würthwein, *Der Text des Alten Testaments*, Stuttgart, 1963; Dr. W. Bloemendaal, *De tekst van het Oude Testament*, Baarn, 1966; Prof. Dr. I.J. Gelb, *A study of writing*, Chicago, 1962; en Prof. Dr. J. Friedrich, *Entzifferung verschollener Schriften und Sprachen*, Heidelberg, 1966.

is duidelijk dat in boeken en teksten uit een ver verleden, in elk geval voor de uitvinding van de boekdrukkunst, problemen wat de tekst betreft kunnen voorkomen.

Meestal is het origineel in de loop van de tijd verloren gegaan. Vroeger gebeurde het kopiëren van de tekst met de hand. Daarbij konden schrijvers (of kopiïsten) fouten maken zonder het zelf te weten. Voorbeelden van zulke fouten zijn haplografie en dittografie die alleen in het Hebreeuws te zien zijn. Haplografie betreft het weglaten van een letter, lettergreep of woord bij opeenvolging van twee gelijke letters, lettergrepen of woorden (bijvoorbeeld in Jesaja 5:18). Dittografie betreft het bij vergissing dubbel schrijven van letters, lettergrepen of woorden (bijvoorbeeld in Jesaja 30:30). Würthwein noemt op pagina 99 van zijn boek meer voorbeelden. Ook kwam het wel voor dat een tekst moeilijk te begrijpen was, zodat schrijvers de tekst veranderden naar eigen inzichten.

De taal. De taal van het Oude Testament, het Hebreeuws, is bijzonder. In die zin dat deze taal afwijkt van de bekende Europese talen, omdat we de Hebreeuwse Bijbel van achteren naar voren moeten lezen en van rechts naar links. Maar het meest bijzondere is, dat het Hebreeuwse Oude Testament niet de taal is van een volk maar de taal is van God Zelf.

Het Hebreeuws is geen moeilijke taal. Oorspronkelijk werden alleen consonanten (of medeklinkers) gebruikt. Maar hoe moest men dan de letters van een woord lezen? Dat deed men door het gebruik van medeklinkers alsof dat klinkers waren. We noemen dat leesmoeders of *matres lectionis*, bijvoorbeeld de letter aleph (א). Eerst in de tijd van de Masoreten werd een systeem gebruikt van vocalisatie en accenttekens om op die manier duidelijk te maken hoe een bepaald woord gelezen moet worden. Een voorbeeld: de lettercombinatie met alleen consonanten in het Nederlands, "gnd", kan worden gelezen als "agenda" of als "genade". Door het werk van de Masoreten blijkt wanneer "gnd" gelezen moet worden als "agenda" en wanneer als "genade".

Van belang bij de bestudering van het Bijbelse Hebreeuws is dat de "ik-persoon" niet als eerste wordt genoemd zoals bij ons. In het Hebreeuws begint het werkwoord bij "hij" – we mogen dat ook wel met een hoofdletter schrijven: Hij. Daar zit een heel belangrijke theologische gedachte achter die zowel het Oude als Nieuwe Testament beheerst. Want het gaat in de allereerste en allerbelangrijkste plaats over God, dan pas over de naaste, de "jij-persoon", en ten slotte over mijzelf, de "ik-persoon". Ik kom helemaal achteraan. God is de Eerste en ik ben de minste. Zonder dit principe kunnen we de Bijbel eigenlijk niet verstaan.

Het Hebreeuwse werkwoord kent ook geen tijden zoals bij ons: tegenwoordige, toekomstige en verleden tijd. Het Hebreeuwse werkwoord, afgeleid van de stam van het woord, geeft zeven verschillende handelingen aan: actieve, passieve; reflexieve, intensieve en causatieve handelingen, zowel in wat wij de tegenwoordige als de verleden tijd noemen. Soms wordt daarbij een voorvoegsel gebruikt, om de passieve, reflexieve en causatieve elementen te verduidelijken. Ik kom daarop bij de exegese terug.

Het Hebreeuws hoort tot de groep van Semitische talen, die gesproken werden en op sommige plaatsen in het grote gebied van het Nabije Oosten nog gesproken worden, van de Tigris tot aan de Nijl en van Syrië tot Ethiopië. Tot de oostelijke Semitische groep behoort het Accadisch, het Assyrisch-Babylonische spijkerschrift van de kleitabletten dat eeuwenlang de diplomatieke taal was van het Nabije Oosten (ik heb universitair deze taal 5 jaar bestudeerd). Tot de zuidwestelijke Semitische taalgroep behoort het Arabisch. En tot de noordwestelijke Semitische taalgroep behoort het Aramees (ik heb naast deze taal ook het Egyptisch 2 jaar bestudeerd), Syrisch en ook het Hebreeuws.

Het Aramees was na de ballingschap de volkstaal in Palestina. Bepaalde gedeelten in het Oude Testament zijn in deze taal geschreven: Genesis 31:47; Ezra 4:8 – 6:18 en 7:12-26; Jeremia 10:11; en Daniël 2:4b – 7:28. In het Nieuwe Testament vinden we verschillende woorden in het Aramees: "talitha kumi" (Markus 5:41); "Eli, Eli, lama sabachthani" (Mattheüs 27:46); "maranatha" (1 Korinthe 16:22); en "akeldama" (Handelingen 1:19). Waarschijnlijk heeft de HEERE Jezus in deze taal gesproken.

Het schrift. In de ontwikkeling van het Schrift heeft Palestina een buitengewoon belangrijke rol gespeeld, omdat daar het alfabet is gevormd; één van de geniaalste uitvindingen van de mensheid. We spreken over het alfabet alsof dat heel normaal is, maar het heeft eeuwen geduurd voordat men de gave van het alfabet ontdekte. We kunnen alleen de Schepper hierin prijzen.

Omdat een mens een manier wilde hebben om schriftelijk te communiceren, zijn in de ontwikkeling van het schrift verschillende stadia te onderscheiden. Aanvankelijk gebeurde dat met primitieve tekens, lijnen en cirkels, op rots of steen. Een volgend stadium is pictografie, een beeldschrift waarbij de woorden als het ware getekend worden. Dit schrift ontwikkelde zich tot ideografie waarbij bepaalde gedachten worden uitgedrukt in pictogrammen. Een beeld van twee benen betekent ideografisch: lopen. Een beeld van een cirkel betekent ideografisch: zon of hitte of dag. Het oude Egyptische hiëroglifenschrift van 4000 jaar voor Christus is een voorbeeld van zulk ideografisch schrift.

Een latere ontwikkeling van dit ideografisch schrift is het zogenoemde spijkerschrift uit het Tweestromenland van Eufraat en Tigris van 3300 jaar voor Christus. Het is een lettergrepen-schrift waarbij de tekens in dit systeem, uitgedrukt in klei, lettergrepen en klinkers voorstellen. Met een harde stift trok men een lijn in zachte klei; aan het begin waar de stift dieper grifte, ontstond de kop van een spijker, terwijl de lijn dun uitliep. Die klei werd vervolgens in een oven gebakken. Een combinatie van tekens kan in dit systeem een woord overbrengen, bijvoorbeeld: "lettergreep" geeft men in spijkerschrift weer als "le-et-te-er-ge-er-re-ep". Tot de literatuur van het Tweestromenland in dit spijkerschrift – we noemen ze slechts zonder op de inhoud in te gaan – behoren de volgende geschriften:

- a. DE CODEX OF WET VAN HAMMURABI, een Babylonische vorst (misschien de Amrafel uit Genesis 14), die regeerde 1792-1750 voor Christus. Deze codex geeft ons inzicht in de wetten betreffende de rechtspraak van die tijd en andere maatschappelijke zaken en was in steen gegraveerd; om de onveranderlijkheid ervan uit te drukken en elke willekeur uit te sluiten (toen al!). Bekend in deze wetten is het principe: "oog om oog en tand om tand".
- b. ENUMA ELISJ, het Babylonische scheppingsverhaal, dat "toen daar boven" betekent van 1100 voor Christus. Het werd met nieuwjaar voorgedragen ter ere van afgod Marduk.
- c. GILGAMESJ-EPOS, het zogenaamde zondvloedverhaal. De meest volledige versie is aangetroffen in de bibliotheek van de Assyrische koning Assurbanipal uit de zevende eeuw voor Christus. Ik heb het elfde kleitablet gezien in het British Museum in Londen.
- d. ATRAHASIS-EPOS, waarin de plagen worden beschreven, die de mensheid volgens het Babylonische heidendom elke zes jaar treffen. Atrahasis, de hoofdpersoon, zou een soort Babylonische Noach zijn, zo wil men.
- e. ERRA-EPOS, waarin het heidense lot een grote plaats heeft. Tegen de afgod van de pest, Erra, kan niemand zich verzetten.
- f. LUDLUL BEL NEMEQI, wat vertaald betekent: ik zal zingen de heer der wijsheid; belangrijk voor de wijsheidsliteratuur.
- g. TELL EL-AMARNA-BRIEVEN, die geschreven zijn in spijkerschrift, dateren uit de veertiende eeuw voor Christus, gevonden in Tell el-Amarna in Egypte. Ze bevatten correspondentie van Kanaänitische vazallen met Faraö en vormen een bewijs dat officiële staatstukken en diplomatieke correspondentie in spijkerschrift opgesteld zijn.

Er zijn in Palestina rond 1500 voor Christus allerlei pogingen gedaan een letterschrift te ontwikkelen. Sir W.M. Flinders Petrie heeft bepaalde inscripties gevonden die lijken op hiërogliften. Eerst in Ras Sjamra of Ugarit is het oude spijkerschrift verlaten en zijn teksten uit circa 1400 voor Christus gevonden in alfabetisch spijkerschrift. Opmerkelijk is dat de taal van Ugarit veel overeenkomt met het Hebreeuws. Het alfabetisch schrift is het laatste, hoogst ontwikkelde, geschiktste en gemakkelijkst toepasbare systeem van schrijven. Zodoende maakt de eenvoud van het alfabet schrijven tot iets heel gewoon. De kunst van het schrijven is niet langer het exclusieve voorrecht van een bepaalde klasse zoals in Egypte, Mesopotamië en China. Later is dit alfabetische schrift verder ontwikkeld, waarbij Palestina een omgeving een belangrijke rol speelde.

We noemen hierbij slechts de volgende geschriften:

- a. INSCRIPTIE OP SARCOFAAG van Byblos uit 1000 voor Christus. Byblos was een Fenicische stad. De taal is Fenicisch, een voorloper van het Oud Hebreeuwse schrift.
- b. BOERENKALENDER VAN GEZER. Deze dateert uit de tiende eeuw voor Christus en nadert, wat het schrift betreft, de oude Hebreeuwse lettertekens.

- c. STÈLE VAN MESA. Deze stèle dateert circa 850 voor Christus en beschrijft op een zuil (stèle) de overwinning van Mesa, de koning van Moab, op Israël. Deze stèle is gesteld in het Moabitisch, een taal die veel overeenkomt met het Hebreeuws.
- d. OSTRACA van Lachisj uit de tijd van Jerobeam II, circa 600 voor Christus. Ostraca zijn potscherven waarin men woorden graveerde. Ze zijn de eerste persoonlijke documenten in Oud Hebreeuws schrift.
- e. DODE ZEE BOEKROLLEN van Chirbet Qumran, gevonden bij de Dode Zee in 1947 na Christus en belangrijk voor het ontstaan van de staat Israël. Deze rollen met verschillende fragmenten van Bijbelboeken worden teruggevoerd tot in de tweede eeuw voor Christus. Sommige fragmenten gebruiken het Oud Hebreeuws schrift en andere het genoemde kwadraatschrift.

Het kwadraatschrift waarin de Hebreeuwse Bijbel is gedrukt, dat is dus de Codex Leningradensis, wordt zo genoemd vanwege de vierkante vorm van de letters (Engels: square script). Dit schrift is pas na de joodse ballingschap ontstaan en zou volgens joodse traditie door Ezra zijn ingevoerd omstreeks 430 voor Christus. We moeten dus bedenken dat vele Oudtestamentische Bijbelboeken oorspronkelijk in het Oud Hebreeuwse schrift zijn opgesteld.

In de tijd van de omwandeling van Christus op aarde was het kwadraatschrift vanzelfsprekend en algemeen. Let op Mattheüs 5:18, waar Christus de jota (י) de kleinste letter van het alfabet noemt. Dat geldt alleen het kwadraatschrift. Een tittel, die Christus ook noemt, is in het kwadraatschrift een haakje of een krulletje bij een letter. Met andere woorden, Christus zegt hier dat niets van het hele Woord van God onvervuld zal blijven.

Voorbeelden van dit Hebreeuwse kwadraatschrift voor de christelijke jaartelling zijn:

- a. POPYRUS NASH uit de eerste eeuw voor Christus met liturgische teksten.
- b. ELEFANTINE POPYRI uit de vijfde eeuw voor Christus. Elefantine was een eiland aan de zuidelijke grens van Egypte en is een joodse kolonie geweest onder Perzisch gezag.

Het schrijfmateriaal. Doorgaans werd in Israël in rots gebeiteld. Ook kwamen stenen tafelen of tabletten (zie Exodus 34:1) voor, als ook gestukadoorde tafelen (Deuteronomium 27:2-4, 8). Mozes heeft stenen tafelen zelf uitgehouwen, zowel de eerste als de tweede keer, toen God Zijn wet gaf. Op gestukadoorde tafelen kunnen veel woorden geschreven worden, maar niet zo veel op tabletten van hout, die ook voorkwamen (zie Jesaja 30:8 en Habakuk 2:2). En wat zo geschreven is, blijft. Inderdaad, de Schrift is Gods Woord tot in eeuwigheid.

Kleitabletten, in een oven gebakken, komen voor het Hebreeuwse schrift niet in aanmerking omdat klei er te zacht voor is.

Ik noemde al de zogenaamde ostraca, scherven van klei waarop men met een rieten pen schreef, in een soort inkt gedoopt. Ze werden gebruikt als een soort notitieblok voor aparte profetische woorden, wijsheidsspreuken enzovoorts, voordat men die in een boekrol samenvatte.

Later zijn Bijbelboeken geschreven op papyrus. Dit materiaal kwam in Egypte al vanaf 3000 jaar voor Christus voor. Het was veel handiger in het gebruik dan klei maar minder goed houdbaar. Alleen in Egypte met zijn droge grond en goede klimatologische omstandigheden is dit materiaal het beste bewaard.

Hoe werd papyrus gebruikt? Het merg van de stengel van de papyrusplant werd in dunne repen gesneden die overlans en overdwars op elkaar gelegd, geperst, gedroogd en daarna voor gebruik glad gemaakt werden. Een aantal bladen werd aan elkaar gelijmd en zo ontstond een rol die voor langere teksten nodig was. Deze werd op korte stokken opgerold waarbij het begin van de rol zich rechts en het einde zich links bevond. Wanneer het Oude Testament spreekt over een boekrol bedoelt men dit materiaal. Zie daarbij Psalm 40:8; Jeremia 36:2; Ezechiël 2:9-10; 3:1-3; Zacharia 5:1-2. Op die wijze maakte God Zijn wil bekend in Wet en Evangelie tot ontdekking en vertroosting.

Ook leer was belangrijk als schrijfmateriaal. Het was minder bederfelijk dan papyrus en had een langere levensduur (zie Jeremia 32:14). Een bijzondere behandeling van leer, gemaakt van de huid van jonge dieren (kalveren, geiten en lammeren), maakte dat men hiervan perkament, genoemd naar Pergamus in Klein-Azië, kon maken. Dat is gebeurd in circa 200 jaar voor Christus. Perkament is het eigenlijke schrijfmateriaal geweest van het Nieuwe Testament zoals blijkt uit 2 Timotheüs 4:13. Perkament is duurzaam, glad, gemakkelijk beschrijfbaar aan beide kanten, terwijl ook de inkt duidelijk zichtbaar is.

Ten slotte kent men sinds de negende eeuw na Christus papier, dat in China werd uitgevonden.

Rol en codex. Zoals blijkt uit bovenstaande was de rol van papyrus of leer niet makkelijk te gebruiken. Men had er beide handen voor nodig. Alleen voor het Bijbelboek Jesaja zou een rol van 7,5 meter nodig zijn! Het was daarom onmogelijk om heel het Oude Testament op een rol te schrijven. De meeste Bijbelboeken waren dan ook in afzonderlijke rollen in omloop. Het Hebreeuwse woord voor "rol" is megilla (מגילה), meervoud megilloth (מגילות). Tot de vijf megilloth behoren in de joodse canon de Bijbelboeken Ruth, Esther, Prediker, Hooglied en Klaagliederen.

De uitvinding van de codex in de eerste eeuw na Christus (het boek van de Oudheid) bracht de mogelijkheid om verschillende Bijbelboeken of de hele Bijbel bijeen te voegen tot één boek. Resten van codices van papyrus met Oudtestamentische en Nieuwtestamentische teksten in de Griekse taal gaan terug tot de tweede en derde eeuw na Christus, terwijl in de vierde eeuw de codex algemeen gebruikt werd.

Schrijfgereedschap. Het Oude Testament noemt als schrijfgereedschap een griffel (zie Jesaja 8:1) en een rieten pen (zie Job 19:24; Psalm 45:2; Jeremia 8:8; 17:1), terwijl in later tijd schrijfstiften van koper werden gebruikt. Daarmee tekende men de letters in het schrijfmateriaal. Er klonk ook een zekere theologische lading in door, zowel positief als negatief. De zonden van Juda moesten met een ijzeren griffel met een diamanten punt geschreven worden, om duidelijk te maken dat deze voor eeuwig in gedachtenis moesten blijven. Job bidt hetzelfde maar dan om eeuwig zijn onschuld te gedenken. De letters werden met een ijzeren griffel in steen gegraveerd, terwijl men dan de holligheid van de letters vol goot met gesmolten lood.

Het schrijfriet was doorgaans de pen van een beroepsschrijver. Op ostraca, hout, steen, papyrus en leer werd met inkt (zie Jeremia 36:18) geschreven. Er waren twee soorten inkt: niet metaalachtig en metaalachtig. Niet metaalachtige inkt bestond uit verdund roet of olijfolie, gemengd met hars of olie. En metaalachtige inkt was een soort mengsel van galappels en vitriool.

Schrijver. In ons werelddeel kunnen veel mensen lezen en schrijven. In de tijd van de Bijbel in het Nabije Oosten was dat niet het geval. Een schrijver behoorde tot een groep van aanzienlijke mensen op vertrouwensposten. Een schrijver had macht door zijn geschreven woord. We onderscheiden drie groepen schrijvers in het Oude Testament: schrijvers van ambtelijke stukken, auteurs en schriftgeleerden.

Een hoge ambtenaar aan het koninklijke hof wordt in het Oude Testament "schrijver" (כַּפֵּר) genoemd; eigenlijk een soort staatssecretaris die brieven schreef en verstuurde. Voorbeelden zijn: Seraja bij koning David (zie 2 Samuël 8:17), Seja (zie 2 Samuël 20:25) en Sausa (zie 1 Kronieken 18:16), Elihoref en Ahia (zie 1 Koningen 4:3) bij Salomo. Zulke schrijvers zijn de hoogste ambtsdragers bij het hof, getuige het feit dat de schrijver Sebna, die bij de belegering van Jeruzalem door de Assyrische koning Sanherib namens koning Hizkia met de belegeraars gaat praten, bericht geeft bij de koning en zich daarna naar Jesaja begeeft (zie 2 Koningen 18:18 en Jesaja 37:2). Denk ook aan Baruch, secretaris van de profeet Jeremia. Mozes, Jozua, Samuël en David beheersten de kunst van het schrijven (zie Exodus 24:4; Jozua 8:32; 1 Samuël 10:25; en 2 Samuël 11:14).

Er worden ook andere Hebreeuwse woorden gebruikt voor een archivaris of beambte. In het Oude Testament wordt melding gemaakt van auteurs, geschiedschrijvers, profeten en wijsheidsleraars, die hun ervaringen hebben opgeschreven en mondelinge overleveringen op schrift hebben gesteld. Helaas is er van deze literatuur niets over, zoals van "het boek des oprechten" (zie Jozua 10:13) en "het boek van de oorlogen des HEEREN" (zie Numeri 21:14).

כַּפֵּר betekent naast schrijver ook schriftgeleerde. Ezra bijvoorbeeld was een vaardig schriftgeleerde in de wet van Mozes (zie Ezra 7:6). Het werk van zulke schriftgeleerden bestond uit het uitleggen en toepassen van Gods wet in allerlei voorkomende situaties. Ze moesten het volk onderwijzen in de weg des HEEREN en niet blijven steken in allerlei vormen van onvruchtbaar conservatisme.

Onder invloed van schriftgeleerden als Gamaliël, Hillel, Jochanan ben Sakkai en rabbi Aqiba is in 100 na Christus de Hebreeuwse Bijbel in consonantentekst (dus zonder Masoretische invulling waarover later meer) op de Synode van Jamnia als canoniek vastgesteld. Dat is de Bijbel die we nu nog hebben, want de christelijke Kerk heeft zich hieraan geconformeerd en als gezag-

hebbend verklaard betreffende leer en leven.² Daar wijst artikel IV van de Nederlandse Geloofsbelijdenis op waarbij het opmerkelijk is dat voor onze Statenvertalers niet het Oude Testament in het Grieks (de Septuaginta) maar in het Hebreeuws grondslag was.

---

² Zie voor een overzicht van apocriefe en pseudepigrafische geschriften van zowel het Oude als Nieuwe Testament Prof. Dr. J. N. Bakhuizen van den Brink, Handboek der Kerkgeschiedenis, deel 1, Den Haag, 1965, pag. 50-59.